نگاهی بر طرح و نقش در زیورآلات فلزی دوران اسلامی

مهندس سمیرا داناسرشت

مهندس امیرحسین حریری

www.ketab.ir

کاشف

۱۴۰۰

سرشناسه داناسرشت، سمیرا، ۱۳۶۱-
عنوان و نام پدیدآور نگاهی بر طرح و نقش در زیورآلات فلزی دوران اسلامی :
سمیرا داناسرشت ، امیرحسین حریری، .
مشخصات نشر اصفهان: کاشف علم، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری ۱۴۸ص.: مصور(بخشی رنگی).
شابک ۹۷۸-۶۲۲-۵۷۵۵-۱۱-۶
وضعیت فهرست نویسی فیپا
یادداشت کتابنامه: ص.۱۴۵-۱۴۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع فلزکاری هنری اسلامی -- ایران
Islamic art metal-work -- Iran
زیورها -- ایران -- تاریخ
Jewelry -- Iran -- History
زیورهای نقره‌ای اسلامی
Islamic silver jewelry
هنرهای تزئینی اسلامی -- ایران
Islamic decorative arts -- Iran
نقش‌های تزئینی -- ایران -- تاریخ
Decoration and ornament -- Iran -- Themes, motives -- History
شناسه افزوده حریری، امیرحسین، ۱۳۷۲-
رده بندی کنگره NK۶۴۷۴
رده بندی دیویی ۷۳۹/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی ۸۷۴۵۴۲۱

www.ketab.ir

نگاهی بر طرح و نقش در زیورآلات فلزی دوران اسلامی

مهندس سمیرا داناسرشت - مهندس امیرحسین حریری

نشر کاشف علم
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۴۰۰
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۷۵۵-۱۱-۶

مرکز پخش: ۰۹۱۳۶۵۶۴۲۸۸

www. kashefelm. ir

فهرست مطالب

فصل اول: هنر جواهرات و زیورآلات در دوران اسلامی **۱۱**
اسلام و هنر و بازتاب آن در ایران ۱۳
تأثیر هنر ساسانی در هنر دوره‌ی اسلامی در ایران ۱۸
تأثیر اسلام بر هنرمندان ۲۰
فلسفه‌ی وجودی و حکمت حضور زیورآلات در دوران اسلامی ۲۳
پیشینه‌ی فلزکاری و تاریخچه‌ی زیورآلات در ایران در قرون اولیه‌ی اسلامی ۲۶
مراکز فلزکاری دوره‌ی اسلامی در ایران ۳۵

فصل دوم: جواهرات و زیورآلات **۳۹**
گوشواره ۴۳
دستبند، بازوبند و خلخال ۴۳
گردنبند ۴۳
نشان یا مدال و آویز ۴۴
انگشتر ۴۴
عنبردان ،جعبه‌ی طلسم یا حرز ۴۵
زیور مو ۴۶
جواهرساز، زرگر، نقره کار ۴۶
قال‌گر و قال‌گری ۴۶
تجهیزات کارگاه زرگری ۴۷
ابزار زرگری ۴۸
مواد اولیه لازم برای ساخت زیورآلات ۵۰
تکنیک‌های ساخت وشکل‌دهی زیورآلات در دوران اسلامی ۵۲
قالب باز ۵۸
قالب بسته (دو کفه) ۵۸
تکنیک‌های تزیین اشیاء فلزی در دوران اسلامی ۶۱

www.ketab.ir

مهرکردن ۶۱
کنده‌کاری ۶۱
قلم‌زنی و حکاکی ۶۱
فلزکوبی یا ترصیع‌کاری ۶۲
سیاه قلم ۶۳
مشبک‌کاری ۶۴
آب کردن (جوهرکردن یا جوهرکاری) ۶۴
میناکاری ۶۴
گوژکاری ۶۵
ملیله‌کاری ۶۵
خاتم‌کاری ۶۶

فصل سوم: نقوش موجود در زیورآلات دوره‌ی اسلامی ۶۹
نقوش موجود در زیورآلات دوره‌ی اسلامی ۷۱
نقوش اسلیمی ۷۳
نقوش هندسی ۷۳
نقوش کتیبه‌ای ۷۳
نقوش پیکره‌ای ۷۵
نقوش نمادین ۷۵
نقوش مرکب ۷۶

فصل چهارم: توصیف زیورآلات موزه‌ها ۷۹
زیورآلات دوران اسلامی ۸۱
موزه‌ی ملی ایران ۸۱
موزه‌ی رضاعباسی ۹۶
موزه‌ی متروپولیتن ۱۱۱

منابع و مآخذ ۱۴۵

www.ketab.ir

مقدمه

متعاقب با ورود اعراب مسلمان به ایران و انقراض امپراطوری ساسانی. بی‌ثباتی و آشفتگی سراسر این قلمرو پهناور را فراگرفت و به تبع آن ضعف اقتصادی و رکود هنری بر کشور مسلط گشت. ورود اسلام به ایران همچنین ساختار اجتماعی عصر ساسانیان را در هم ریخته و دگرگون ساخت. پس از انقراض امپراطوری ساسانی، سلطه‌ی آسمانی و ایمانی اسلام نفوذ یافت و تغییر و تحولات زیادی در هنر ایران به وجود آورد. لیکن جامعه ایرانی به رغم از دست دادن استقلال سیاسی، هویت فرهنگی خود را برجا نگاه داشته و باعث شد که خلفای اموی و عباسی بسیاری از مراسم و آداب ایرانی را اختیار کنند و کاردانان ایرانی را به خدمت گیرند.

www.ketab.ir

صنعتگران ایران قبل از اسلام در ساختن انواع فلزات مهارت داشته وآثار نفیسی ساخته بودند و این مقام را بعد از آن که ایران جزء ممالک اسلامی شد نیز از دست ندادند. به دلیل علاقه ایرانیان به استفاده از زیورآلات، فلز و سنگ های قیمتی از دیرباز در دست های ماهر صنعتگر و هنرمند ایرانی به شکل‌های تزیینی و هنری درآمد تا به عنوان زیور شخصی، اجتماعی یا فریضه‌ی آیینی و دینی به کار برده شود: با آنکه با استیلای اعراب مسلمان برسرزمین ایران، تغییرات اساسی در جنس و تزیینات اشیای فلزی به وجود آمد.

«در طول دو قرن اولیه اشغال ایران، که آیین شرع اسلام بر جامعه‌ی ایرانی حکمفرما بود، موازین و مقررات حاکم بر جامعه، تا چند دهه باعث سلب نبوغ و قدرت خلاقیت هنرمندان ایرانی شد. چنین وضعی هنرمندان ایرانی را از تجلیات هنری باز داشت و به علت پراکندگی و مهاجرت آنان، هنر ظریف فلزکاری به دست فراموشی سپرده شد. هنر آفرینان ایرانی پس از ثبات وضع و ایجاد آرامش و طلوع حکومت‌های ملی از پس ابرهای تیره از گوشه و کنار ایران پدیدار شدند تا قریحه ی ملی و نژادی خود را به صحنه‌ی ظهور رساندند» .[1]

میراث گرانبهای صنعت فلزکاری را ایرانیان از پیشینیان صنعتگر و هنرمند خود به ارث برده‌اند و در

۱- احسانی، محمد تقی. ۱۳۶۸. هفت هزار سال فلکاری در ایران. تهران. انتشارات علمی و فرهنگی.

دوره‌ی اسلامی بر اهمیت و ترقی آن افزوده اند. آنان راه سختی را در اثر زحمات پی گیر و خستگی ناپذیر، به سرعت درنوردیده و خود را به نهایت اوج کمال رساندند. آن‌ها برای انواع فنون تزیینی و تکنیک‌های پیچیده، طریقه‌ی کاربردی ساده‌تر و سهل‌تری یافتند. این امر موجب شد که هنر فلزکاری ایران بر سایر ممالک اسلامی، وجه پیشرفته ای بخصوص از نظر تکنیک به خود بگیرد.

آثار هنری بسیار ارزشمند و گران‌بهایی که امروزه در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی ایران و جهان نگهداری می شود نمایانگر ذوق هنرمند ایرانی در دوره‌های پیش از تاریخ، تاریخی و اسلامی در ساخت آرایه‌های تزیینی است. هنرمندی که با تصرف در مواد محیط پیرامونش، رویکردی جدید در ساخت زیورآلات خلق کرده به طوری که امروزه آدمی با دیدن آن‌ها، خلاقیت و توانمندی حیرت برانگیز سازندگان آن‌ها را تحسین می کند.

با مطالعات و انجام پیشینه یابی، هدف از نگارش این کتاب آشنایی و بهره گیری از طرح و نقش و تکنیک‌های اصیل و با هویت تاریخ ایران در دوران آغازین اسلامی، به میزان تأثیر مضامین و مفاهیم دین اسلام بر ساخت و ارائه‌ی زیورآلات در آن دوران و به طبع تأثیر آن، بر زیورآلات بعد از آن است.

www.ketab.ir

زیورسازی در دوره‌ی اسلامی پیشرفت زیادی داشته و هنر زرگری و زیورسازی با هنر گوهرنشانی تلفیق و شاهکارهای جهانی آفریده اند. زیورآلات زرین و سیمین مزین به سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی، استفاده از تکنیک های تزیینی میناکاری، مشبک کاری و برجسته کاری در دستبندها، گردنبندها، گوشواره‌ها و سایر تزیینات، ترصیع کاری، استفاده از سکه‌های زرین و سیمین و مسی در تزیین و نیز استفاده از فلزات کم بها در ساخت زیوآلات چون مس، روی، برنج از ویژگی‌های هنر جواهرسازی دوران اسلامی است.

پژوهشگران و متخصصین باستان‌شناسی در کاوش‌ها و حفاری‌های خود کم و بیش با نمونه‌هایی از زیورآلات فلزی گذشتگان برخورد داشته اند. این آثار به علت ترکیب یافتن با اکسیژن محیط و زنگ‌زدگی دچار فرسودگی و آسیب شده و یا به کلی از بین رفته اند. بسیاری از اشیاء موجود در حفاری‌های قاچاق، به غارت رفته اند و از دسترس پژوهشگران و تاریخ‌نویسان دور مانده‌اند. در نتیجه تعیین تاریخ دقیق و محل ساخت آثار مشکل و در مواردی غیر ممکن گردیده است.